

nictwem naszym i że szczęśliwi jesteśmy, znajdując w liście jej wyrazy zadowolenia z powodu pomyślnie przeprowadzonej sprawy. Koszty zaś, poniesione przez nas przy przewożeniu rzeczonych ksiąg, były tak nieznaczne, że nie uważamy za możliwe likwidować je waszej ekscelencji³⁰.

Prof. Ulanowski zmarł w roku 1919, nie zdążywszy spożytkować we wspomnianym wydawnictwie akt konsystorza foralnego lubelskiego, które zatrzymywał przez całe ćwierćwiecze. W obu bowiem tomach (t. 2 i 3 cz. 1) ekscerptów z akt polskich konsystorzy nie widzimy zapisek konsystorza lubelskiego³¹. Widocznie przeznaczał je do tomu 3, cz. 2, która nie doczekała się druku.

Archiva Ecclesiae. Bollettino dell'Associazione Archivistica Ecclesiastica. Anno 2: 1959. Città del Vaticano ss. 207, tabl. 4.

Podobnie jak pierwszy rocznik tego czasopisma¹ tak i ten zawiera akta zjazdu archiwistów kościelnych, oraz różne wiadomości z tej dziedziny.

We wstępie (s. 3) zaznaczono, że 3 VII 1959 przewodniczący Towarzystwa Archiwistów Kościelnych, podczas audjencji specjalnej ofiarował pap. Janowi XXIII pierwszy rocznik i otrzymał osobne błogosławieństwo dla członków i czytelników, oraz dla ich prac naukowych.

Działalność Towarzystwa w latach 1958—1959 (s. 5—8) wyraziła się przede wszystkim w zwołaniu i pomyślnym przeprowadzeniu II Zjazdu Archiwistów Kościelnych w Mediolanie, w dniach 8—12 września 1958 r., podczas którego odbyły się również zebrania członków Towarzystwa, którzy wybrali nowy zarząd i radę. Na miejsce przewodniczącego o. Józefa Teschitela T.J., wszedł ks. prałat Antoni Balducci, wiceprzewodniczącym został ks. Ambroży Palestra, a sekretarzem prof. Juliusz Battelli. Przyjęto również nowych członków. Podczas dyskusji, ks. Migliosi zapytał, co już zrealizowano z postulatów I Zjazdu w Rzymie a co jeszcze zostaje do wykonania? Np. nie odbył się jeszcze uchwalony 15-dniowy kurs paleografii. Archiwiści dobrze przygotowani naukowo powinni wreszcie rozpocząć badania historyczne zagadnień szczegółowych dotąd nie opracowanych. Prof. Battelli w odpowiedzi zauważył, że kurs 15-dniowy nie przyniósłby oczekiwanych rezultatów. Natomiast trzeba dobrze wykorzystać istniejące szkoły paleograficzne, urządzić specjalne kursy nowoczesnej techniki archiwalnej i zaznajamiać z tym już kleryków. Szczególnie odnosi się to do archiwów parafialnych. Ks. Calzolari zaproponował urządzenie pełnego kursu paleografii przez 2—3 lata, aby wszyscy archiwiści kościelni (włoscy) trzymali się jednej metody pracy i stali się rzeczywiście specjalistami gotowymi do pracy naukowej. Mons. Balducci stwierdził, że dużo spraw mógłby ułatwić praktyczny podręcznik archiwistyki kościelnej. Należy również opracować zagadnienia prawne dotyczące tejże archiwistyki.

Po Zjeździe Mediolańskim rada Towarzystwa zbierała się kilkakrotnie w Ar-

³⁰ Tamże.

³¹ Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta. Ed. B. Ulanowski. Vol. 2. Cracoviae 1902. Monumenta mediae aevi historica t. 16; vol. 3, pars 1. Kraków 1908. Monum. mediae aevi hist. t. 18.

¹ Zob. *Archiva, Bibliot. Kośc.* T. 5: 1962 s. 361—368.

chiwum Watykańskim dla przyjęcia nowych członków i omawiania zagadnień związanych z wydaniem biuletynu Towarzystwa. Wyznaczono również temat następnego zjazdu archiwistów kościelnych, zaproponowany przez o. Grisara: Źródła do dziejów społecznych i polityczno-religijnych XIX wieku w kościelnych archiwach włoskich.

W dziale Notizie (Wiadomości, s. 9—18) na pierwszym miejscu podano notatkę ks. W. Meysztowicza: O polskich archiwach, bibliotekach i muzeach kościelnych (s. 9—10) streszczającą 1 zeszyt tomu 1 naszego organu. Szkoda, że Autor nie przypilnował korekty nazwisk polskich, np. „Nowodworschi“ i „Obłek“.

26—29 IV 1959 odbył się w Palermo VIII Zjazd Państwowy Towarzystwa Archiwistów Włoskich (s. 10), podczas którego poruszono następujące tematy: 1) prof. Antoni Caldarella — Naczelna dyrekcja archiwów i archiwa regionalne, 2) dr Rajmund Morozzo della Rocca — Pojęcie archiwum, 3) prof. Antoni Lombardo — Sycylijskie źródła archiwalne poza Sycylią. Ponadto dr Paweł Strano omówił projekt nowego państwowego prawa archiwalnego, a prof. Battelli z Archiwum Watykańskiego został wybrany sekretarzem Towarzystwa.

V Międzynarodowa Konferencja „Okrągłego Stołu Archiwistów“ („Table Ronde des Archives“, s. 11—13) odbyła się w Lizbonie 2—5 VI 1959, pod przewodnictwem Karola Braibant, naczelnego dyrektora Archiwów Francji, n. t. Archiwa w służbie kwerendy historycznej. Wiadomo, że konferencje „Okrągłego Stołu Archiwistów“ zwołuje się od r. 1954 w celu rozwiązywania międzynarodowych problemów archiwalnych. W konferencji lizbońskiej, pośród 37 przedstawicieli 25 krajów oraz instytucji międzynarodowych, brał udział również przedstawiciel Kościelnego Towarzystwa Archiwalnego prof. Battelli. Temat główny konferencji rozważano z punktu widzenia praktycznego i administracyjnego. Wszyscy uczestnicy konferencji stwierdzili silny wzrost kwerendy archiwalnej w ostatnich latach, przy czym uczeni zagraniczní korzystają z archiwów danego kraju jedynie za pozwoleniem ministerstw spraw zagranicznych. Wszędzie też przedłużono godziny otwarcia archiwów dla badaczy, od rana do wieczora, a jedynie w Kanadzie archiwa są dostępne dla badaczy tak we dnie jak i w nocy. We wszystkich krajach widzi się wzrastającą opiekę władz państwowych, wznosi się nowe budowle i zastosowuje się nowoczesne ułatwienia techniczne, jak: laboratoria mikrofilmowe, lektoria tychże, sale z maszynami do pisanía dla korzystających z archiwum, lampy z promieniami ultrafioletowymi i infraczerwonymi itp. Wszędzie też stosuje się mikrofilmy dla uniknięcia zniszczenia cennych archiwaliów przez częste używanie, oraz dla skompletowania własnych braków w archiwum. Wszędzie też dla lepszej obsługi akt i badaczy, pomnaża się personel archiwum. Porównywano regulaminy korzystania z archiwów w różnych państwach i starano się je ujednoczyć i złagodzić, pamiętając zawsze o zabezpieczeniu cennych archiwaliów przed zniszczeniem przez badaczy. Nawoływano do wydawania inwentarzy wszystkich archiwów i bardzo interesowano się postępowaniem w tym zakresie w Archiwum Watykańskim. W końcu uchwalono dwa następujące postulaty: 1) we wszystkich archiwach centralnych i innych o wielkich zasobach potrzebny jest bibliotekarz-specjalista z dziedziny bibliografii; 2) potrzebny jest również inżynier, chemik albo biolog do walki ze zniszczeniami pomieszczeń i działaniem pasożytów.

XXXVII Zjazd Archiwistów Niemieckich (s. 13) odbył się w Osnabrück, 22—23 IX 1959, pod przewodnictwem prof. Wilhelma Sante, n. t.

Plany i mapy archiwalne. M. in. dr Haass, dyrektor Arcybiskupiego Archiwum w Kolonii i dr Niehues z Osnabrück mówili o planach i mapach zachowanych w katolickich archiwach kościelnych, a dr Lampe i dr Grün — w archiwach protestanckich.

VIII Kongres Archiwistów Francuskich (s. 13—15) odbył się w Sztrazburgu-Kolmar, 22—26 IX 1959, z udziałem 180 archiwistów francuskich i 16 z 14 innych krajów, czy instytucji międzynarodowych, jak np. Stolicy Apostolskiej. Wygłoszono cztery zasadnicze referaty: 1) M. L. Lacour, dyrektor archiwum w Rohan — Archiwista a uniwersytet; 2) J. Quequiner, dyr. arch. w Seine-et-Marne — Archiwista i stowarzyszenia kulturalne; 3) B. Mahieu, konserwator arch. — Archiwista i kwerendy archiwalne, i 4) M. Baudot, generalny inspektor arch. — Prace własne archiwisty.

Zjazd Historyków Kościoła Umbrii (s. 15) odbył się w Asyżu, 10 X 1959, podczas którego postanowiono wydać akta wizytacji apostolskich w Umbrii z lat 1572—1584 jako hołd dla pap. Jana XXIII, na 400-lecie zakończenia Soboru Trydenckiego i 50-lecie założenia Seminarium Regionalnego Umbrii.

Kurs archiwistyki OO. Karmelitów Bosych (s. 15—16) przeprowadzono w dniach 16—26 VI 1959 w Międzynarodowym Kolegium Rzymskim tegoż zakonu (Piazza S. Pancrazio, 5-A), na zarządzenie przełożonego generalnego o. Anastazego, który osobnym okólnikiem do poszczególnych prowincji zakonu wezwał na ten kurs po dwóch ojców z każdej prowincji. Dwa wykłady wstępne wygłosił prof. J. Battelli, dyr. Watykańskiej Szkoły Paleografii i Dyplomatyki, oraz dyr. Archiwistyki, przy Tajnym Archiwum Watykańskim, na temat: Aktualne problemy archiwistyki; 2) Działalność archiwum. Potem uczestnicy brali lekcje poglądowe w Archiwum Watykańskim. Zasadniczy kurs archiwistyki przeprowadził o. Walentyn, archiwista generalny zakonu. Uczestnicy zwiedzali również inne archiwa generalne: Archiwum Państwowe pod przewodnictwem prof. Sandri, Archiwum Rozkrzewiania Wiary z objaśnieniami o. Kowalskiego, Archiwum Towarzystwa Jezusowego z o. Teschitelem oraz Instytut Konserwacji Kodeksów w greckim opactwie Grottaferrata. W swoim archiwum generalnym uczestnicy zaznajomili się z aktami własnych prowincji zakonnych.

Kurs archiwistów kościelnych w Neapolu, styczeń—maj 1959, odbył się w Państwowym Archiwum w Neapolu, z udziałem docentów tamtejszej Szkoły Paleografii i Archiwistyki, przy średniej frekwencji 30—35 kapłanów diecezjalnych, zakonników i zakonnice z całej Kampanii. Wygłoszono 32 wykłady teoretyczne i przeprowadzono szereg ćwiczeń praktycznych. Należy podkreślić życzliwe ustosunkowanie się do tego kursu wszystkich Ordynariuszów diecezjalnych i zakonnych Kampanii.

Kurs archiwistyki w Seminarium Diecezjalnym w Bergamo, w letniej rezydencji tegoż seminarium w Clusone (s. 17—18), odbył się w wakacje 1959 r. z udziałem wszystkich kleryków. Wyłożono następujące zagadnienia: 1) Znaczenie archiwum parafialnego pod względem ascetycznym, duszpasterskim, administracyjnym, prawnym i kulturalnym; 2) Archiwalne prawodawstwo kanoniczne i państwowe; 3) Zasady ogólne archiwistyki; 4) Struktura archiwum parafialnego i jego zasoby; 5) Uporządkowanie tegoż archiwum i ewentualna reorganizacja; 6) Inwentarz; 7) Jak wykorzystać archiwum parafialne. Ćwiczenia praktyczne prowadzono w miejscowym archiwum parafialnym, które przy tej sposobności zreorganizowano, aby dać przykład klerykom pracy w archiwach ich parafii rodzinnych.

Po tych „Wiadomościach“, następują akta II Zjazdu Archiwistów Kościelnych w Mediolanie, 8—12 IX 1958 (s. 19—198). Uchwała I Zjazdu w Rzymie z dnia 8 XI 1957 urzeczywistniła się dzięki życzliwości abpa Mediolanu kard. Jana Montini, który od lat żył w przyjaźni z kard. Janem Merccati, bibliotekarzem i archiwistą Kościoła Rzymskiego. Komitet honorowy składał się z 22 znakomitszych osobistości duchownych i świeckich Mediolanu z kard. Montini na czele, a Komitet wykonawczy z czterech osób pod przewodnictwem mons. Wiktora Maini członka kapituły mediolańskiej. Na liście obecności zapisały się 184 osoby, wśród których widnieje nazwisko ks. prof. dra Waleriana Meyszowicza, dyr. Polskiego Instytutu Historycznego w Rzymie (via degli Scipioni 284) i dr Zofii Skowrońskiej archiwistki (Roma, via Machiavelli 18).

Zjazd trwał pięć dni i obradował na pięciu posiedzeniach, podczas których wygłoszono 15 referatów, nie licząc obszernych przemówień dyskusyjnych oraz praktycznych odwiedzin w archiwach Mediolanu.

W poniedziałek, 8 IX 1958, otwarto zjazd w auli Katolickiego Uniwersytetu Mediolańskiego przemówieniem kard. Tisserant (s. 32—33), archiwisty Kościoła i przewodniczącego Papieskiej Komisji Archiwów Kościelnych Italii, który też odczytał pismo Stolicy Apostolskiej do uczestników zjazdu, życząc pomysłnych obrad i późniejszych wyników praktycznych w uporządkowaniu i wykorzystaniu archiwów kościelnych. W imieniu inteligencji Mediolanu przemówił mec. Achilles Marazza (s. 34—40), przewodniczący komitetu odnowy katedry mediolańskiej. M. in. stwierdził, że archiwum katedry mediolańskiej jest jak ubogie życie obrazem całokształtu życia świeckiego i religijnego. Oprócz akt kościelnych w archiwum znajdują się także registry Siniorii Mediolańskiej, „Banku Maino“ i wielka ilość testamentów najstarszych rodzin. W sumie archiwum posiada 500 dokumentów pergaminowych, 2100 registrów i ponad 1000 dokumentów wypłat od r. 1500. Archiwum posiada również ciekawy zbiór muzyczny, od pierwszej notatki o nowych organach z dnia 28 VI 1395, poprzez autografy Palestriny i Franciszka Gaffurio, aż do Kajetana Cesari, Guida Sartori i Fabia Fano. Na podstawie dokumentów archiwum da się również ustalić listę kolejnych archiwistów z najslawniejszymi: Tarantola, Vimercati (1592) i Belli (1738), z których pierwszy sporządził rejestr dokumentów w pięciu olbrzymich tomach. Po r. 1600 archiwum przeżywało swoje „czarne dni“, gdy Mazzuchelli, prefekt Ambrozjany, nabył szeregi dokumentów a bardzo dużo akt zabrali aptekarze mediolańscy na owijanie towarów... W r. 1906 wiele dokumentów spłonęło podczas pożaru pomieszczeń Międzynarodowej Wystawy w Mediolanie. Od r. 1948 odnowiono ponad 900 starych kodeksów. W imieniu rektora KUM, o. Augustyna Gemelli, przemówił prof. Rosario Natale, docent tegoż uniwersytetu i dyr. Państwowego Archiwum w Mediolanie (s. 40—42), który wygłosił pochwałę klasztoru św. Ambrożego; z jego archiwum wyrosła sławna „Ambrozjana“, a z jej dokumentów pilnie gromadzonych poprzez wieki, takie wydawnictwa, jak *Monumenta Germaniae Historica*, *Monumenta Historiae Patriae*, *Fonti*, *Regesta* itd.

Potem przemówił kard. Montini n. t. Archiwa diecezjalne i parafialne w życiu Kościoła (s. 43—55). Po wstępnym wyliczeniu zasług różnych osób, wysunął sześć punktów do rozważenia na zjeździe:

- 1) każde archiwum kościelne powinno posiadać druki z odnośnymi przepisami Kodeksu Prawa Kanonicznego i zarządzeniami Stolicy Apostolskiej oraz wskazówki praktyczne znawców; 2) ustalić kryterium podziału archiwaliów na: potrzebne nadal w odnośnej kancelarii i niepotrzebne; ustalić, jakie sposoby porządkowania archiwum są przestarzałe, a jakie najodpowiedniejsze odnośnie no-

woczesnych systemów prowadzenia kancelarii bieżącej; 4) ustalić, czy wystarczy jeden inspektor archiwów całej diecezji, czy też są potrzebni osobni inspektorzy dla większych archiwów danego regionu; 5) podobnie należy rozważyć sprawę koncentracji starych archiwów mniejszych i dekanalnych do archiwum diecezjalnego lub metropolitalnego, gdzie łatwiej o dobrą konserwację archiwaliów oraz o ich wykorzystanie naukowe, co poleca również Stolica Apostolska (*Acta Apostolicae Sedis*, R. 49: 1957 s. 1009); 6) po właściwym uporządkowaniu materiałów heurystycznych, będzie łatwiej zacząć pracę nad wkładem Kościoła Katolickiego w dzieje i postęp.

We wtorek, 9 IX 1958, zaczęto obrady referatem ks. kan. Wincentego Fenicchia, archiwisty kapituły w Anagni, n. t. *Porządkowanie składnicy akt: klasyfikacja i tytuły akt (L'Ordinamento degli archivi in formazione: Classificazione degli atti e titolari, s. 56—61)*. Autorowi chodziło o ustalenie norm klasyfikacji akt i tytułów już w kancelarii do składnicy akt i w końcu do właściwego archiwum. Np. jedna sprawa małżeńska, która przeszła różne urzędy Stolicy Apostolskiej i zakończyła się jakąś dyspensą, w jednych kuriach biskupich jest rozdzielana do różnych teczek, a w innych wszystkie jej akta są w jednej teście. Co archiwista ma z tym zrobić? Niestety autor nie wysunął żadnych wskazań, lecz stawiał same pytania do fachowców obecnych na sali i odsyłał do następnych mówców. Pierwszym z nich był:

Ks. Bruno Hübscher, archiwista kurii diecezjalnej w szwajcarskim Chur, który mówił o klasyfikacji i tytułach akt w kuriach biskupich w Szwajcarii (s. 62—68). Autor osobiście zbierał informacje na ten temat i stwierdził, że archiwa parafialne diecezji Bazylei, San Gallo, Lugano i Lozanny posiadają drukowane przepisy archiwalne odnośnych synodów diecezjalnych, lecz archiwa biskupie takich przepisów nie posiadają. Dlatego autor spisał normy klasyfikacji akt i tytuły każdej kurii z osobna. Wiadomości nie są zupełne, ale wystarczająco instruktywne (Chur, Zurich, San Gallo, Solothurn, Fryburg, Genewa, Sion, St. Maurice, Lugano). We wszystkich tych kuriach klasyfikacja akt jest niejednolita. Np. w Chur uwzględnia się tylko nazwy parafii, a nie ma odsyłaczy do nazwisk księży. Natomiast w Zurichu, nie tylko są teczki osobne parafii i księży, lecz także np. małżeństw i to osobno według nazwisk mężczyzn i kobiet. W kartotekach stosuje się różne wielkości w centymetrach. Ponieważ w odnośnych archiwach zachowuje się klasyfikację kancelaryjną, prawie każde archiwum jest inaczej uporządkowane i chcąc z nich korzystać należy się „uczyć“ każdego z osobna.

O. Ansgar Faller, sekretarz Stowarzyszenia Apostolatu Katolickiego, mówił o klasyfikacji i tytułach akt w niemieckich archiwach parafialnych (s. 69—74). Najpierw autor zaznacza, że Niemcy znajdują się w szczególnie trudnej sytuacji religijnej, z powodu przemieszania z różnymi odcieniami protestantyzmu, a każde archiwum parafialne jest wyrazem nie tylko życia parafialnego, lecz także całokształtu życia społecznego na danym terenie. Dlatego archiwa są szczególnie starannie prowadzone, aby służyły aktualnemu apostołstwu. Wszystkie archiwa parafialne są uporządkowane z właściwą Niemcom ścisłością i drobiazgowością według trzech wydanych podręczników:

1) G. A. Beh: *Reigstratur-Ordnung für Pfarr und Stiftungsakten*. Neue vollständig umgearbeitete und verbesserte Auflage. Freiburg i. Br., Verlag der Erzbischöflichen Ordinariatskanzlei 1907 8° ss. 27; 2) *Muster-Repertorium für Pfarr-Registraturen*. Verfasst von Pfarrer Hermann Madlener (Gremsdorf). Bamberg, Otto-Verlag 1935 8° ss. 102; 3) (Böhler): *Handreichung zur Einrichtung einer*

Registratur für katholische Pfarrämter. Herausgegeben von der Amtlichen Zentralstelle für kirchliche Statistik des kath. Deutschlands. Köln 1952 8° ss. 24.

Madlener i Böhler zastosowali system dziesiętny Deweya i wszystkie kancelarie parafialne trzymają się tego. Akta układa się w segregatorach tak, że po otwarciu znajdujemy datę najnowszą i tak już akta zostają, gdy przechodzą do właściwego archiwum. Każdy akt ma swój numer i datę. Nie znosi się w kancelarii aktów luźnych, lecz każdy jest zasygnowany i włączony do właściwego segregatora. Wszystkie akta wpisuje się do osobnego inwentarza, rejestru i specjalnych rubryk tak, aby w każdej chwili można bez trudności znaleźć potrzebny akt.

Mons. Balducci, archiwista kurii arcybiskupiej w Salerno, mówił o klasyfikacji i tytułach akt w archiwach biskupich (s. 75—86). Po wyjaśnieniu kan. 372 i 376 Kodeksu Prawa Kanonicznego (dalej cyt. KPK) oraz konstytucji apostołskiej z 14 VI 1727 Benedykta XIII „papieża-archiwisty”, mówca podał i omówił wskazania św. Piusa X w konstytucji apostołskiej *Etsi nos* z r. 1912 dla kancelarii Wikariatu Rzymu, która do dziś stosuje następującą klasyfikację akt:

I. Służba Boża i wizytacje kanoniczne:

1. Kościoły i kaplice
2. Zobowiązania i ciężary (legati ed oneri di culto)
3. Relikwie i obrazy
4. Sakramenty (księgi parafialne)
5. Wizytacje kanoniczne.

II. Duchowieństwo i wierni:

1. Duchowieństwo diecezjalne i zakonne:
 - a. Synody i sobory
 - b. Listy personalne kleru, tytuły naukowe itd.
 - c. Seminarium duchowne
 - d. Święcenia kleryków
 - e. Odznaczenia (bollarì, nomine e patenti)
 - f. Kapituły
 - g. Parafie
 - h. Beneficja
 - i. Druki
2. Zakonnice (klasztory w diecezji, daty fundacji, prace, lista osób, przełożonych, kapelanów itd.)
3. Szkoły (data erekcji, typ szkoły, stan prawny kanoniczny i państwowy, przełożeni, wykładowcy, oceny, liczba uczniów)
4. III Zakon, Bractwa, Stowarzyszenia kościelne (data i miejsce erekcji, statuty, zarząd, działalność)
5. Akcja katolicka
6. Stowarzyszenia charytatywne i społeczne
7. Władze państwowe (korespondencja, sprawozdania)

III. Dział prawny (affari giudiziari):

1. Procesy beatyfikacyjne
2. Procesy małżeńskie
3. Procesy karne
4. Sufragani

IV. Sprawy administracyjne:

1. Dochody biskupie (mensa vescovile)
2. Kapituły
3. Parafie
4. Stowarzyszenia
5. Dzieła Pobożne i Instytuty z własnymi dochodami (erekcja kanoniczna, dobra, rachunki itd.).

Na tym zakończono obrady przedpołudniowe.

Po południu uczestnicy zjazdu zwiedzili bazylikę św. Ambrożego, kościół Matki Bożej Łaskawej i oglądali „Ostatnią Wieczerzę“ Leonardo da Vinci („Cenacolo

Vinciano"), bazylikę św. Wawrzyńca, Zamek Sforzów i muzea pod przewodnictwem architekta Degani, natomiast dyr. Dell' Aqua oprowadzał po Pinakotece Brera.

W środę, 10 IX 1958, zwiedzano Państwowe Archiwum Mediolańskie z objaśnieniami dyr. prof. Alfio Natale, który pokazał pergaminy i inne archiwalia pochodzące z 987 zniesionych dawniej klasztorów, a potem kard. Montini, abp Mediolanu, sam witał uczestników przed archiwum kościelnym, po którym oprowadzał jego dyrektor, ks. prof. Ambroży Palestra. Potem zwiedzano nowy gmach arcybiskupiego archiwum, gdzie wre praca nad reorganizacją, gdyż od r. 1848 czyli od rewizji austriackiej, całe archiwum było zdeorganizowane.

Wszyscy z zaciekawieniem oglądali najnowocześniejsze urządzenia techniczne, zwłaszcza „lampę Wooda“ o „czarnym“ świetle do odczytywania archiwaliów wypłowiałych. Przy tej sposobności nastąpiło uroczyste otwarcie tego nowego archiwum.

Po południu przemawiał ks. Antoni Pesenti, inspektor archiwów diecezji Bergamo, n. t. *Klasyfikacja i tytuły akt w archiwach parafialnych* (s. 89—99). Po omówieniu kam. 470, 383, 1549, 447, 1523, 473, 384, 2383 i 2406 KPK podał projekt tytułów klasyfikacji:

I. Przepisy prawne:

1. Kanoniczne: Kodeks, Synody prowincjonalne i diecezjalne, Akta Stolicy Apostolskiej, Biuletyn diecezjalny, Encykliki, Listy Episkopatu, Listy pasterskie, Rozporządzenia.
2. Państwowe: Kodeksy, Zarządzenia władz, Dziennik urzędowy, rozporządzenia ministerstw, powiatów itd.

II. Personalia:

1. Proboszczowie
2. Wikariusze
3. Rezydenci
4. Duchowni diecezjalni i zakonnicy pochodzący z parafii
5. Zakrystia
6. Ministranci (piccolo clero).

III. Sakramenty:

1. Księgi chrztów, I komunii św., bierzmowania, małżeństw, zmarłych, kartoteka parafialna.
2. Świadectwa chrztu, „karty przenosin do innej parafii“ (schede d'emigrante), świadectwa małżeństw itp.

IV. Parafia:

1. Akta fundacji kościelnej i państwowej, granice parafii, wizytacje i dekrety kanoniczne, archiwum parafialne.

V. Administracja:

1. Rada parafialna
2. Dowody kupna-sprzedaży
3. Testamenty i darowizny
4. Rachunki parafialne
5. Bilanse
6. Pozwolenia administracji diecezjalnej
7. Inwentarze dóbr parafialnych
8. Wykazy jałmużn
9. Sprawy sporne.

VI. Kościoł:

1. Parafialny: akta budowy, projekty, konserwacja, odpusty, relikwie, inwentarze zażytków sztuki, pisma konserwatora itd.
2. Filialne (j. w.)
3. Oratoria prywatne (j. w.)
4. Sanktuaria (j. w.)
5. Kaplice i cmentarze.

VII. Kult:

1. Legaty
2. Święta parafialne i zwyczaje
3. Msze fundacyjne, żałobne itp.
4. Wykaz spraw niepewnych (tariffari e registri degli incerti)
5. Kasa pogrzebowa.

VIII. Bractwa i stowarzyszenia: akta fundacji, rachunki, spisy członków, działalność itp.

IX. Akcja Katolicka: młodzież, dorośli, sekcje, Konferencje św. Wincentego, komitet społeczny itp.

X. Klasztory: męskie, żeńskie.

XI. Dzieła parafialne: przedszkole, przytułki, teatr, kino.

XII. Beneficjum parafialne: akta fundacyjne, kupna, sprzedaże, zamiany itp., plany, mapy, inwentarze.

XIII. Dzieje parafii: kroniki, biuletyn parafialny, opracowania naukowe dotyczące miejscowości, osób itd., fotografie.

XIV. Pergaminy i inne stare dokumenty.

XV. Tajne akta.

XVI. Akta obce.

W dyskusji po referacie, mons Balducci podniósł, że bractwa i stowarzyszenia stanowią samoistną osobę prawną i dlatego powinny mieć swoje archiwum, na co jednak się nie zgodzono, oraz, że w klasyfikacji akt parafialnych powinno się uwzględnić osobny tytuł: Statystyka parafialna, co przyjęto.

Potem przemawiał o. Jan M. Montano OFM., archiwista prowincjalny Toskanii, n. t. *Klasyfikacja i tytuły akt w archiwach zakonnych* (s. 100—127), który podał trzy odrębne projekty klasyfikacji akt: archiwum klasztoru, prowincji zakonnej i urzędu generalnego.

Tytuły klasyfikacji akt klasztoru (kan. 488, n. 5 KPK):

- I. Stolica Apostolska (dokumenty fundacji kanonicznej, AAS itp.).
- II. Kuria Biskupia (zarządzenia, korespondencja itp.).
- III. Superior generalny (zarządzenia, korespondencja, akta wizytacji kanonicznej).
- IV. Superior prowincjalny (j. w.).
- V. Władze państwowe.
- VI. Superior miejscowy (zarządzenia, kapituły, urzędy; korespondencja, dobrodziejce, relacje do władz itp.).
- VII. Rada klasztorna (protokoły obrad).
- VIII. Prefekt kościoła (fundacje mszalne, inwentarze, kronika, jałmużny itp.).
- IX. Ekonom (plany domu, dokumenty własności, inwentarze, księgowość itp.).
- X. Działalność apostolska.
- XI. Działalność kulturalna (szkoły, dzieła drukowane członków klasztoru, studia, biblioteka itp.).
- XII. Działalność gospodarcza (rzemiosła w klasztorze, drukarnia itp.).
- XIII. Kapelanie i pomoce duszpasterskie.
- XIV. Trzeci Zakon.
- XV. Bractwa i stowarzyszenia.
- XVI. Przytułki itp.
- XVII. Akta archiwum (inwentarze, korespondencja itp.).
- XVIII. Akta kronikarza (kroniki, druki, biuletyn itp.).

Tytuły klasyfikacji akt zakonnego archiwum prowincji:

- I. Stolica Apostolska.
- II. Władze państwowe.
- III. Kurie Biskupie.
- IV. Superior generalny.
- V. Superior prowincjalny.
- VI. Kapituła prowincjalna.
- VII. Rada prowincjalna.
- VIII. Wychowanie zakonne młodzieży prowincji.

- IX. Kształcenie młodzieży i starszych zakonników.
- X. Działalność apostołska.
- XI. Działalność kulturalna (wydawnictwa, prace naukowe).
- XII. Działalność gospodarczo-społeczna.
- XIII. Wicepostulator spraw beatyfikacyjnych.
- XIV. Ekonom prowincjalny.
- XV. Opieka nad zakonnicami.
- XVI. Komisariat prowincjalny III Zakonu.
- XVII. Misje.
- XVIII. Archiwista i bibliotekarz prowincjalny.
- XIX. Kronikarz prowincjalny.
- XX. Dział personalny (małe seminarium, nowicjat, wyższe seminarium, profesji czasowi, wieczysti itd.).
- XXI. Klasztory.
- XXII. Misje zagraniczne zależne od prowincji.
- XXIII. Zakonnicy prowincji na innych misjach.
- XXIV. Zakonnicy poza prowincją.
- XXV. Przychodzący z innej prowincji (inkorporacja).
- XXVI. Goście zakonni (czasowy pobyt).
- XXVII. Przechodzący do innej prowincji.
- XXVIII. Nekrologi.
- XXIX. Eksklastrowani.
- XXX. Sekularyzowani.
- XXXI. Dyspensowani od ślubów.

Tytuły klasyfikacji akt kurii generalnej (kan. 488 KPK):

- I. Papież.
- II. Stolica Apostołska.
- III. Przełożony generalny.
- IV. Kapituła generalna.
- V. Rada generalna.
- VI. Sekretariat generalny.
- VII. Prokurator generalny.
- VIII. Misje.
- IX. Postulator generalny spraw beatyfikacyjnych.
- X. Wychowanie zakonne.
- XI. Wychowanie kulturalne.
- XII. Działalność apostołska.
- XIII. Działalność kulturalna.
- XIV. Działalność społeczna.
- XV. Ekonom generalny.
- XVI. Archiwista generalny.
- XVII. Kronikarz generalny.
- XVIII. Drukarnia i wydawnictwa.
- XIX. Wydział historyczny instytutu zakonnego.
- XX. Bibliotekarz generalny.
- XXI. Klasztory zależne bezpośrednio od o. generała.
- XXII. Prowincje zakonne.
- XXIII. Klasztory zakonu.
- XXIV. Spisy zakonników.
- XXV. Zmarli.
- XXVI. Eksklastrowani.
- XXVII. Sekularyzowani.
- XXVIII. Dyspensowani od ślubów.
- XXIX. Klasztory II Zakonu.
- XXX. III Zakon męski.
- XXXI. III Zakon żeński.
- XXXII. III Zakon świecki.
- XXXIII. Bractwa i stowarzyszenia zakonu.

Po tym referacie wywiązała się dłuższa i ciekawa dyskusja (s. 127—134). O. Placyd Tropeano, archiwista benedyktyńskiego opactwa Montevergine, przedstawił

pracę w archiwum tegoż opactwa (s. 134—140), co również wywołało ożywioną dyskusję i krytykę (s. 140—142).

W czwartek, 11 IX 1958, przemawiał ks. Mario Pinzuti, n.t. *Wskazówki praktyczne dotyczące konserwacji archiwów* (s. 143—149). Autor jako dyrektor laboratorium konserwacji akt w Monteoliveto Maggiore, z prawdziwym znanstwem mówił o środkach zapobiegawczych i higienie pergaminów, kart, opraw i okuć metalowych. Niejedna z jego rad w r. 1958 mogła być jeszcze nowością, lecz obecnie te rzeczy są już na ogół znane.

Mons. Marcin Giusti, prefekt Tajnego Archiwum Watykańskiego, mówił *O zadaniach Papieskiej Komisji Archiwów Kościelnych Italii* (s. 149—157). Komisja ta powstała 5 IV 1955 jako naturalny wynik wszystkich poprzednich zaleceń Stolicy Apostolskiej w tej dziedzinie oraz dzięki specjalnym staraniom kard. Mercati. Komisja składa się z przewodniczącego, który dobiera jej członków, sekretarza i korespondentów. Zadaniem komisji jest kontaktowanie się z ordynariuszami diecezji i zakonów w dziedzinie konserwacji i dobrej administracji archiwów kościelnych. W tym celu komisja stara się:

- 1) o uporządkowanie archiwów, konserwację i udostępnienie ich dla badaczy,
- 2) wizytuje archiwa kościelne,
- 3) kompletuje wiadomości o archiwach, począwszy od ich spisu w r. 1942,
- 4) pobudza do opracowania inwentarzy,
- 5) pomaga oraz interweniuje u władz państwowych w razie jakichś trudności,
- 6) rozszerza wśród duchowieństwa diecezjalnego znajomość archiwistyki i troskę o archiwa lokalne, oraz czuwa nad wykładami archiwistyki w seminariach diecezjalnych,
- 7) przygotowuje za pomocą kursów odpowiedni personel archiwalny,
- 8) pobudza działalność archiwistów poprzez zjazdy,
- 9) popiera publikacje instrukcji i podręczników archiwalnych.

Podczas dyskusji archiwiści świeccy wyrazili życzenie nawiązania szerszej współpracy z archiwistami kościelnymi (s. 157).

Potem przemawiał prof. Leopold Sandri, generalny inspektor archiwów państwowych i przewodniczący Włoskiego Towarzystwa Archiwistów, n.t. *Działalność kulturalna włoskich archiwów państwowych* (s. 158—165). Po wstępie ogólnym mówca podał kilka ciekawych danych: archiwiści świeccy przygotowali ponad 30 tomów indeksów oraz inwentarzy akt archiwów państwowych. Opracowuje się jeszcze dalsze tomy. *Manuale storico archivistico* z r. 1911 uzupełniono *Gli Archivi di Stato Italiani* (Wyd. 2 w r. 1952). Drukuje się również wydawnictwa regionalne, *Gli Archivi dell'Umbria*, *Notizie degli archivi toscani*, a także różne biuletyny, z których korzystają także archiwiści kościelni. Następnie mówca opisał włoskie szkoły paleografii, dyplomatyki i archiwistyki, które są otwarte również dla księży. Przy archiwach utworzono też „Centra kulturalne“ z inicjatywy mediolańskiego prof. Gino Barbieri.

Mons. Karol Marcora, dyr. Ambrozjany, mówił *O naukowej inicjatywie Biblioteki Ambrozjańskiej* (s. 166—171), która polega na opracowywaniu inwentarzy, oraz wydawaniu akt wizytacji kanonicznych. Dotychczas wydano 13 tomów, obejmujących dane o 200 parafiach. Przygotowuje się również wydanie *Dictatus archiepiscopi Mediolanensis* z czasów św. Karola Boromeusza i kard. Fryderyka Boromeusza. Wydrukowano 4 tomy (5 w druku) *Rocznika Diecezji Mediolańskiej — Wiadomości historyczne*. Popiera się również badania osób prywatnych bez stopni naukowych np. proboszczów opracowujących dzieje parafii a zwłaszcza fachowców, opracowujących kontakty Mediolanu z tymi diecezjami. Istnieje możliwość finansowania druku tych prac.

Podczas dyskusji, prof. Ludwik Prosdocimi wzywał do wydawania akt kapitulnych i synodalnych, kodeksów kanonicznych i opracowań socjologicznych z materiałów kościelnych.

Prof. J. Battelli przypomniał Instrukcje dotyczące spisu dokumentów w papieskich z lat 1198—1417 (s. 173—175). Byłoby interesujące wiedzieć, czy polskie archiwa kościelne zainteresowały się tą sprawą? Może następne zeszyty *Archiwów* przyniosą nam jaką wiadomość².

W piątek, 12 IX 1958, obrady zjazdu przeniesiono do auli Katolickiego Uniwersytetu Mediolańskiego do Biblioteki Ambrozjańskiej, po której uczestników oprowadzał jej prefekt, ks. Karol Castiglioni. Poza bezcennymi zbiorami Biblioteki, najbardziej podobała się zwiedzającym „Sala di Consultazione”, od r. 1923 dedykowana Piusowi XI, który tam pracował w latach 1888—1914, oraz „Sala Federiciana” — kard. Fryderyka Boromeusza, założyciela Biblioteki w jej obecnej postaci.

Piąte posiedzenie zjazdu otworzył w „Sala Federiciana” mons. Castiglioni, krótkim opisem dziejów Biblioteki Ambrozjańskiej zaznaczając, że obecnie Biblioteka posiada ponad 800000 tomów, w czym ponad 35000 cennych kodeksów, napisanych we wszystkich językach starożytnego Wschodu. Samych kodeksów w języku arabskim jest 2000. W Pinakotece i w Bibliotece razem znajduje się ponad 20000 pergaminów, ponad 5000 autografów sławnych ludzi, ponad 50000 druków, oprócz tego zbiory numizmatyczne, dzieła sztuki itd.

Potem przemawiał prof. Paweł Sambin, docent Uniwersytetu Padewskiego, n.t. Nowe inicjatywy dotyczące publikacji z zakresu dziejów Kościoła w Italii (s. 179—188). Czasopismo *Rivista di storia della Chiesa in Italia* wychodzi już od 12 lat; jego redakcja stawia sobie dwa nowe badania: 1) wciągnąć do współpracy badaczy regionalnych, wykorzystujących archiwa lokalne; 2) stworzyć z nich szkołę historyczną, która scali jednostkowe dotąd i rozbieżne badania. Łącznie z tym planuje się: 1) zjazdy tych badaczy co 2—3 lata; 2) wydawnictwo *Italia sacra*, publikujące prace tychże badaczy. Nawiasem można dodać, że punkt drugi u nas już jest od dawna wykonywany w postaci czasopisma *Nasza Przeszość*, ale pierwszy czeka nadal na zrealizowanie. Takie zjazdy odbyły się już u nich: 1949 i 1950 r. w Padwie, 1952 r. Modenie, 1954 r. w Weronie i 1956 r. w Trydencie (Trento) jako wstęp do omawianych zjazdów ogólnych archiwistów i historyków kościelnych. Zjazd planowany na rok 1961 ma zapoznać z możliwościami opracowania tematu: Biskupi i diecezje Italii średniowiecznej. Następnie planuje się opracowanie działalności zakonów, życia parafii itp. pod ogólnymi tytułami serii: *Italia sacra medioevale, umanistica* itd. Do r. 1958 opracowano już 10 tomów z tej serii (autorów i tytuły patrz s. 186) a od r. 1959 przewidują regularne ukazywanie się dalszych.

Prof. Gino Barbieri, z Uniwersytetu w Bari, mówił n.t. Archiwa kościelne i historiografia gospodarczo-społeczna (s. 188—196). Po aktualnym wstępie, autor najpierw wspomina swoje badania w archiwum Opactwa di Montevergine, którego inwentarze niedawno wydało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Italii w opracowaniu Jana Mongelli. Otóż natknął się on tam na ciekawy fakt: kupiec neapolitański Fucillo Boccamusto mieszkający niedaleko opactwa, zapisał cały swój majątek temuż opactwu. Tegoż dnia przyszła

² Por. omówienie wyd. *Archiva Ecclesiae* R. 1: 1958 w 5 tomie niniejszego czasopisma.

jednak na świat córka Fucilla i opat zrezygnował z całego majątku. Wypadek rzadki, lecz rzucający światło na możliwości ciekawych wyników badań gospodarczo-społecznych w archiwach kościelnych. Po kwerendach dziejów politycznych, prawnych itp. w archiwach kościelnych przyszedł czas na poszukiwania i opracowania gospodarczo-społeczne. Wszystkim wiadomo, że w archiwaliach biskupich, kapitulnych i klasztornych znajduje się mnóstwo materiału do tychże badań, nie mówiąc już o aktach wizytacji kanonicznych po Soborze Trydenckim. Naocznie można się o tym przekonać w wydanych przez kard. Roncalli wizytacjach św. Karola Boromeusza w diecezji Bergamo. Praca nad tymi zagadnieniami musi być zespolowa i Państwo będzie ją finansowało. W ten sposób zdobędzie się również fakty ilustrujące naukę społeczną Kościoła w przeszłości. Archiwisci kościelni stoją przed pięknym zadaniem wyszukania i opracowania posiadanych materiałów.

Wydaje się, że i w Polsce możnaby zacząć opracowywać i wydawać taką serię publikacji. Droga już jest utworzona przez pracowników Uniwersytetu Łódzkiego.

Tym tak bardzo aktualnym wezwaniem do badaczy kościelnych zakończono obrady II Zjazdu Archiwistów Kościelnych w Mediolanie. Są to już „*tempi passati*”, lecz niejedno z poruszonych tam zagadnień u nas jeszcze jest aktualne i do wykonania.

O. Jan Wojnowski CSSR